

AZ UKRÁN СТАРАТИСЯ IGE EREDETE ROKON NYELVI MEGFELELŐINEK FÉNYÉBEN

Zoltán András

(Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, zoltand@staff.elte.hu)

Abstract

In etymological literature, the Ukrainian verb *старатися* ‘to strive, to do one’s best’ along with equivalents in other Slavic languages (Belarusian *старатца*, Russian *стараться*, Czech *starat se*, Slovak *starat’ sa*, Polish *starać się*, Upper Sorbian *starać so*, Lower Sorbian *staras’ se*, Bulgarian *старая се*, Serbian *сматрати се*, Croatian *stārati se* etc.), is usually considered a continuant of the form **starati se*, which allegedly already existed in Proto-Slavic. The article suggests that at present this verb has a common Slavic distribution not due to its Proto-Slavic antiquity, but as a result of its migration from one Slavic language to another much later than the disintegration of the Proto-Slavic language.

Keywords: Inter-Slavic language contacts, migratory loanwords, Proto-Slavic, history of words, Ukrainian *старатися*.

Az ukránban a standard *старатися* ‘törekszik, igyekszik’ mellett egyes délnyugati (pl. bojkó) nyelvjárásokban a tárgyas *старату* alak is előfordul ‘gondoskodik valamiről, beszerez valamit’ jelentésben (ECYM 5: 397), s a nyelvjárásokból néha a népies nyelvű szépirodalomba is bekerült: Les’ Martovyč, Vasyľ Stefanyk és Iryna Vil’de egy-egy művéből illusztrálja használatát a CYM (CYM-a 9: 652). Az idézett ukrán etimológiai szótár a tárgyas *старату* igét a rögzítésén túl tovább nem tárgyalva a visszaható *старатися* igét etimologizálja és megállapítja, hogy az az ukránban ősszláv eredetű és az ugyanolyan jelentésű ősszláv **starati se* folytatója (az idézett műben csillag nélkül); magának a feltételezett ősszláv szónak az eredetével kapcsolatban a szótár nem foglal állást; miután megállapítja, hogy nincs egyetértés a kutatók között az ősszláv **starati se* eredetét illetően, ismertet három különböző megoldási javaslatot. Ezek közül expressis verbis egyiket sem tartja meggyőzőbbnek a másik kettőnél, viszont mivel első helyen hozza Aleksander Brückner eléggé naiv etimológiáját, miszerint az ige az ősszlávban a **starь* ‘öreg’ melléknév származéka lenne, azaz a ‘törődik’ tulajdonképpen annyit tesz, hogy ‘beleöszül a gondokba’ („znaczy właściwie ‘starzec od trosk, zgryzot’” – Brückner 1927: 513) és a szócikk végén elhelyez egy utalószót is a *старіу* ‘öreg’

melléknévre, az olvasó joggal hiheti, hogy az ukrán etimológiai szótár szerzői és/vagy szerkesztői éppen ezt a verziót tartják a legvalószínűbbnek.

Az ősszláv **starati se* ige feltételezésében az etimológiai szakirodalom túlnyomó többsége egyetért, hiszen az ukrán *старатися* ‘igyekezik, törekszik valamire; törődik valakivel/valamivel’ megfelelői manapság csaknem minden szláv nyelvben jelen vannak (vö. orosz *стараться*, fehérorosz *старатца*, cseh *starat se*, szlovák *starat' sa*, lengyel *starać się*, alsószorb *staras se*, felsőszorb *starac so*, bolgár *старая се*, szerb/horvát *stàrati se*, szlovén régi és nyelvjárási *stàrati se*); ezek ősszláv eredetét a legtöbb szláv etimológiai szótár evidenciának veszi; több szótár – az ECUYМ-hoz hasonlóan – megadja az ige rekonstruált ősszláv alakját is **starati se* formában (Borys 2005: 575; Orel 2011, 3: 287; Králik 2015: 552; Mańczak 2017: 184; Черных 1999, 2: 198–19; Шапошников 2000, 2: 376; ЭСБМ 12: 292; БЕР 7: 473), de a rekonstruált alakot nem közlő sok más ismert szláv etimológiai szótár sem hagy kétséget afelől, hogy a szót ősszlávnak tekinti (Miklosich 1886: 220; Vasmer 1953–1958, 3: 4; Skok 1971–1974, 3: 328; Rejzek 2001: 598; Горяевъ 1896; Преображенский 1959, 2: 372; Фасмер 1964–1973, 3: 746; Шанский–Иванов–Шанская 1971: 425). Az Oleg Trubačev által indított moszkvai ősszláv szótár (ЭССЯ) ugyan még csak a *p*- betűnél tart, de mivel jelenlegi szerkesztője, Žanna Varbot az orosz *стараться* igének szentelt tanulmányában ősszláv eredetűnek tekinti a szót (Varbot 1995, 2012: 278–284) és az ЭССЯ másik munkatársa, a nemrég elhunyt Aleksandr Šapošnikov közzétette a szótárnak a megjelent 41. kötet után még hátralevő címszavainak a jegyzékét, s ezek között ott van a bennünket érdeklő **starati se* ige is (Шапошников 2017: 186), nem lehet kétségünk afelől, hogy e tekintélyes szótárban is lesz ilyen címszó. Ez bizonyos fokig kényszer is már, hiszen a szótár korábban megjelent kötetekben ősszlávnak minősült a **starati se* két igekötős származéka: **obstarati (se)* (ЭССЯ 30: 33–34) és **orzstarati (se)* (ЭССЯ 34: 299–300), mégpedig mindkettő mindössze egy-egy orosz nyelvjárási adat alapján az egykori Szmolenszki kormányzóságból (vagyis történetileg fehérorosz nyelvjárásvidékről): *обстаряться* ‘постараться’ (СРНГ 22: 237), *разстараться* ‘раздобыть, получить что путем усердных поисков, просьб’ (Добровольский 1914: 777).

Megjegyzendő, hogy a fenti munkákban mindig a visszaható **starati se* rekonstrukcióról van szó, noha egy ilyen ige esetében egy tárgyias **starati* lenne az elvárható kiindulási alap.

Érdekes viszont, hogy két újabb ósszláv szótár (Derksen 2008; Klotz 2017) nemcsak nem vette fel a **starati se* címszót, de még utalást sem tartalmaz rá, vagyis ezek szerzői legalább hallgatólagosan nem veszik készpénznek a szláv szavak számos kutató által vallott ósszláv eredetét. Heinz Schuster-Šewc (1978–1989, 18: 1354) szerint is csupán „gemeinslawisch” (‘közsláv’), nem „urslawisch” (‘ósszláv’) a szócsalád. Úgy vélem, e szerzők óvatossága nem alaptalan.

Először is szembeötlő az óegyházi szláv anyag teljes hiánya. A szó nem fordul elő sem a szűkebben, sem a tágabban vett ószláv nyelvemlékekben (vö. SJS, Цейтлин–Вечерка–Благова 1994), sőt nincs meg az 11–14. századi orosz szerkesztésű egyházi szláv szókincset feldolgozó Sreznevskijnél sem (Срезневский 1893–1903), de hiába keresnénk az újabb kori egyházi szláv szövegekben is (vö. Дьяченко 1899). Mondhatná erre valaki, hogy de hiszen ott van a szó Miklosich ószláv szótárában. Ez igaz, de nem az ‘igyekezik’, hanem az ‘öregedik’ jelentésben idézi a szerző egy 14. századi szerb egyházi szláv kéziratból (старати сѣ, -рати сѣ, -рашши сѣ vb. senescere – Miklosich 1862–1865: 881), ahol az nyilván a **starь* ‘öreg’ melléknév közvetlen származéka, és mint ilyen, nem tartozik ide. Hivatkozik még Miklosich itt egy 17. századi orosz szójegyzékre is, ahol a szó jelentése ‘gondoskodik’ (Сахаровъ 1841–1849, 2: 185); erre az orosz adatok ismertetésénél még visszatérünk, itt elég leszögeznünk, hogy ez sem tartozik az (ó)egyházi szláv szókinchhez. Úgy látszik azonban, hogy az ige nemcsak az óegyházi szlávban (vagyis az óbolgárban), hanem a bolgár népnyelvben sem volt meg. Hiányzik Najden Gerov népnyelvi gyűjtésen alapuló szótárában (Геровъ 1895–1904); az, hogy a Teodor Pančev által kiadott pótkötetben benne van (*старая се* – Панчевъ 1908: 298), nem jelent semmit, mivel Pančev már nem végzett népnyelvi gyűjtést, hanem nyomtatott szövegekből – vagyis kora bolgár irodalmi nyelvéből – származó szavakat vett fel a kiegészítő kötetbe. Jellemző, hogy az általában bőséges nyelvjárási anyaggal dolgozó, már idézett új bolgár etimológiai szótár a *старая се* szócikkében egyetlen nyelvjárási példát sem hoz (БЕР 7: 473). Stefan Mladenov etimológiai szótárában a *старая се* ígét kommentár nélkül közli, de a *старателен*, *старателност* származékoknál egyértelműen jelzi, hogy azok a megfelelő orosz *старательный*, *старательность* alakok átvételei (Младеновъ 1941: 607). Itt jegyzem meg, hogy a bolgár *старая се* hangsúlya is orosz átvételre vall: ha eredeti szó lenne, akkor az oroszhoz képest egy szótaggal előbbi hangsúlyt várnánk (orosz *рабо́та* ~ bolg. *пáбота*; vö. szerb/horvát *stàrati se*). Nincs

meg az ige a macedón irodalmi nyelvben sem, csak a kétségtelenül szerb közvetítésű orosz eredetű *старател* ‘gyám’, *старателство* ‘gyámság’ származékok (vö. ДРМЈ). Úgy látszik tehát, hogy a bolgár–macedón nyelvjáróterületen a szó sem a régiségben, sem az újabb korban nem volt meg; az irodalmi nyelvekben orosz hatásra honosodott meg.

Úgy tűnik, a *stàrati se* ige az ószerbben sem volt meg, Đura Daničić szótára nem jegyzi (Даничић 1863–1864). A horvátban viszont a 15. század végén alkotó dubrovnikai Džore Držić 1607-ből fennmaradt kéziratos versgyűjteményében már előfordul, Habelich (1670) óta szótárazva is van (RJA 16: 432–433). A modern szerb *stàrati se* 1. ‘gondoskodik vról’, 2. ‘igyeckszik, törekszik vre’ és főleg az 1. jelentésben képzett származékai – *staranje* ‘gondoskodás’, *staratelj(ka)* ‘gondnok, gyám’, *starateljstvo* ‘gondnokság, gyámság’ (Толстой 1970: 568; vö. Burzan–Kacziba 2016: 643) az orosz *стараться* és származékai régebbi ‘gondoskodik’ jelentésén alapulhatnak (a 18. század végi első orosz akadémiai értelmező szótárban az ige első jelentése még „тщуся, пекуся, забочуся” (‘gondoskodom’), ennek megfelelően *старание* – „тщаніе, раченіе, попеченіе” (‘gondoskodás’), *старатель* – „попечитель; кто старается о пользѣ чьей” (‘gondviselő; aki más javáról gondoskodik’, САР-а, 5: 701–702; hasonlóan: САР-б, 6: 487–488; ezek a jelentések aktuálisak voltak még a 19. század közepén is, vö. Даль 1863–1866, 4: 287–288). A mai szlovén standardban a *stàrati* jelentése csak ‘öregít’, a *stàrati se* ennek megfelelően ‘öregedik’ (SSKJ 2: 620), a 19. században azonban még helyenként ‘fáraszt, aggaszt’, illetve ‘aggódik’ is (‘abplagen, kümmern; sich kümmern’, Pleteršnik 1894–1895, 2: 568); ‘aggódik’ jelentésben megvolt a régi muraközi (vend) írásbeliség nyelvében is (Novak 2006: 702). France Bezljaj összlávnak tekinti a szlovénban (Bezljaj 1976–2007, 3: 312), Marko Snoj csak a *stàr* ‘régí, öreg’ címszó alatt a melléknév származékai között sorolja fel a *stàrati* igét a jelentés és az időrend feltüntetése nélkül (Snoj 2016). A délszláv nyelvekben tehát a szó sehol sincs dokumentálva a 16. század előtt, de ezen belül a bolgár–macedón–szerb térségben még a 19. század előtt sem.

Ami a keleti szláv nyelveket illeti, 16. század előtti adatokkal itt sem rendelkezünk, a *старату ся* szót hiába keresnénk a 11–14. századi keleti szláv nyelvemlékek szóanyagában (СДР) vagy a 14–15. századi óukrán nyelv szótárában (ССУМ). Az ukránban az első ismert adat 1532-ből származik, mégpedig a lengyel–ukrán nyelvhatáron lévő Przemyslből: „не-

приятели наши стараются з рукъ своихъ тую епископию подати” (ЦДІАЛ 129, 1, 197), az adatok zöme azonban 1570-től indul, mégpedig Volhíniából; számos korai adatban az ige vonzata lengyel hatásra vall: „а я ся мамъ его мл. о тые два тысяча копъ старат” (Luck, 1570, Арх ЮЗР 8/VI, 301), „о то ся такъ пилне старати” (Dubno, 1575), vö. lengyel *starać się o co*. Az óukrán adatok a 16. századon belül mind a nyugati régiókból származnak, az első kijevi adat 1623-ból való: „Старайся сыну иного рихлѣй нѣ(ж)ли свою чинити волю” (Мог.Кн. 33 зв.), az első csernyigovi pedig 1646-ból: „И пильно ся о то лукавый старасть, яко бы душѣ нашѣ вѣчнымъ голодом уморивъ” (Перло 18).¹ Az adatok időrendje és a gyakran visszaköszönő *o* + *accusativus* vonzat nem hagy kétséget afelől, hogy az ukránban a szó a lengyelből lett átvéve és fokozatosan terjedt nyugatról kelet felé.

Csak látszólag mond ennek ellen az, hogy a 16–17. századi ukránban a visszaható *старати ся* mellett ritkán előfordul a tárgyas *старати* alak is: „О такую згоду радиль, стараль, просиль (Osztrog, 1598, Отп. КО 31зв.); „За упоминок офѣровати старали” (Kijev, 1648, Тр. 348). Mivel azonban tényleges jelentéskülönbséget a *старати ся* és a *старати* alakok között nem látunk, feltételezzük, hogy ezekben az esetekben a még csak felületesen meghonosodott *старати ся* igéből történt alkalmi elvonásról van szó. Hasonlóképpen a visszaható *старатися* igéből elvonással keletkezhetett a bevezetőben említett nyelvjárási tárgyas *старати* ige is.

Az ukrán mellett, azzal párhuzamosan szintén a lengyelből származik a szó az ófehéroroszbán is. A fehérorosz adatok 1562-től kezdődnek, mégpedig erősen polonizált szövegekben. A legkorábbi a nagyrészt lengyelül író Szymon Budny fehérorosz nyelvű katekizmusából való, itt is szembeszökő a lengyel vonzat átvétele: „ω^тци повин^ни сѧ о дѣту старату” (ГСБМ 32: 329). Többször előfordul az ige az 1580 körül lengyelből gyakran szó szerint fordított ófehérorosz Attila-történetben. Jellemző, hogy ebben a viszonylag hosszú szövegben a *старати ся* kizárólag a lengyel *starać się* helyén fordul elő, vö. pl.: „Толко ... то сѧ на^м потреба пи^нне стар^а” (Zoltán 2004: 181, ill. 385). Mindezek alapján

¹ A leMBERGI ukrán nyelvtörténeti szótár (СУМ-6) még meg nem jelent anyagát Hanna Dudyk-Meuš kolléganő (Институт українознавства ім. І. Крип’якевича, Львів) volt szíves rendelkezésemre bocsátani, amiért ezúton is köszönetet mondok. A régi ukrán nyelvföldrajzi és időrendi adatok ismerete nélkül e közlemény megírásának aligha lett volna értelme. – A források rövidítésének feloldását lásd: СУМ-6, 1: 37–55.

joggal feltételezhetjük, hogy a *старати ся* a régi ukránhoz hasonlóan a fehéróroszban sem egy ősszláv **starati sę* folytatója, hanem a lengyel *starac się* átvétele.

Az igének ezt a nyugat–keleti irányban történő vándorlását a megfelelő orosz *стараться* szó története is alátámasztja. Az oroszban ugyanis a szó az ukránnál jó egy évszázaddal később bukkan fel a nyelvelmékekben. Érdekes módon az orosz *стараться* ige etimológiájával foglalkozó és azt egyértelműen ősszláv eredetűnek minősítő kutatók nem akadnak fenn azon, hogy a szó az oroszban nemcsak a 16. század előtt, de még csak a 17. század előtt sem fordul elő a nyelvelmékekben. Černych ugyan megjegyzi, hogy a szó az óoroszban nem fordul elő, de ezzel a ténnyel mit sem törődve tárgyalja ősszlávként a *стараться* igét (Черных 1999, 2: 199). A szó, mint láttuk, az orosz irodalmi nyelvbe nem jöhetett az egyházi szlávból, mert ott nem is volt meg, de az orosz nyelvjárásokból sem, ahol szintén ritka szó, az orosz nyelvjárási szótár többnyire csak a Dal’-féle szótár alapján idézi helymegjelölés nélkül, vagyis adatai nem nyelvjárásiak, hanem köznyelvi (СРНГ 41: 66–67). A szó története az oroszban csak a 17. században kezdődik, mégpedig az orosz külügyi szolgálat (Польский приказ) számára idegen nyelvű újságokból készült fordításokban. Időrendben az első ismert előfordulása a 17. század derekáról, egy 1643. évi hírből való: „Которые с Прус приезжают для тор(говли), о том *стараются*, чтоб им также Балт(ийским) морем волной был проѣздъ”. Nagy Péter is használja a század végén (1697): „Какъ будемъ въ Голанской земле, о мастерахъ *старатца* будемъ” (СРЯ, 27: 205). Szintén a diplomáciai nyelv körébe sorolhatók az első lengyelországi állandó orosz rezidens jelentései: „чтоб резидент царского величества [...] на коронацию государя их, его королевского величества, до Кракова *старался* сам” (1675), „чтоб князь седмиграцкой *старался* о мире меж турским салтаном и государством Полским” (1676; Богатырев 2020: 16). A szó előfordul még olyan 17. századi szójegyzékekben, amelyek az idegen szavak értelmezésére készültek, az ún. azbukovnikokban; egy ilyenből idézi Miklosich is az említett helyen. Mindez arra mutat, hogy a *стараться* a 17. században új szó volt még Moszkvában, amely magyarázatra szorult, a szövegbeli korai előfordulások pedig azt sugallják, hogy fordítások, mégpedig az orosz külügyi szolgálat fordítói révén honosodott meg, akik tudvalevőleg külföldiek voltak és többnyire a Lengyel–Litván Állam

ukrán és fehérorosz nyelvű alattvalói közül verbuválódtak (Беляков–Гуськов–Лисейцев–Шамин 2019).

Elég súlyos érvek szólnak amellett, hogy a lengyel *starać się* sem eredeti, hanem átvétel az ócsehből (Zoltán 2021). Az ukrán *старатися* tehát csak egy szem a láncban: (ó)cseh *starati se* → lengyel *starać się* → ukrán *старатися* / fehérorosz *старатца* → orosz *стараться* → bolgár *старая се*. Jól beilleszkedik azon szavak sorába, amelyek a cseh–német kontaktuszónában keletkeztek, de később a csehből átkerültek a lengyelbe, a lengyelből ukrán és/vagy fehérorosz közvetítéssel az oroszba; egy részük a 18–19. században azután az oroszból bekerülhetett a modern bolgár és szerb irodalmi nyelvbe is. Már Nikolaj Trubeckoj rámutatott arra, hogy az orosz *замок* ‘kastély’, *право* ‘jog’, *духовенство* ‘papság’, *обыватель* ‘lakos’, *мищане* ‘(kis)polgárok’, *правомочный* ‘jogerős’ szavak ugyan a lengyelből származnak (vö. lengyel *zamek*, *prawo*, *duchowieństwo*, *obywatel*, *mieszczanie*, *prawomocny*), ám ezek a lengyel szavak mind bohemizmusok (vö. cseh *zámek*, *právo*, *duchovenství*, *obyvatel*, *měščenín*, *pravomocný*), ezek viszont a csehben német mintára alkotott tükörszavak (vö. német *Schloss*, *Recht*, *Geistlichkeit*, *Bewohner*, *Bürger*, *rechtskräftig*; Трубецкой 1927: 79–80).

El kell tehát vetnünk az ukrán *старатися* látszólag evidensnek tűnő ősszláv eredetét, s nem egy fiktív ősszláv **starati se*, hanem egy valószínű ócseh *starati (se)* etimológiáját kell keresnünk, ami – Trubeckoj példáihoz hasonlóan – legvalószínűbben a németben található meg (Machek 1971: 574, vö. Золтан 2021).

IRODALOM

- Bezljaj, F. 1976–2007, *Etimološki slovar slovenskega jezika, 1–5*. Ljubljana: Mladinska Knjiga – Založba ZRC.
- Boryś, W. 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wyd. Literackie.
- Brückner, A. 1927, *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza.
- Burzan, M. – Kacziba, Á. 2016, *Srpsko-madžarski rečnik. / Szerb–magyar szótár*. Novi Sad – Újvidék: Forum.
- Derksen, R. 2008, *Etymological dictionary of the Slavic inherited lexicon*. Leiden–Boston: Brill.
- Klotz, E. 2017, *Urslawisches Wörterbuch*. Wien: Facultas.
- Králik, L. 2015, *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda.

- Machek, V. 1971, *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Academia.
- Mańczak, W. 2017, *Polski słownik etymologiczny*. Kraków: PAU.
- Miklosich, F. 1862–1865, *Lexicon palaeoslovenico–graeco–latinum: Emendatum auctum*. Vindobonae: Braumüller.
- Miklosich, F. 1886, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien: Braumüller.
- Novak, V. 2006, *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Ljubljana: Založba ZRC – ZRC SAZU.
- Orel, V. 2011, *Russian etymological dictionary, 1–4*. Calgary: Theophania.
- Pleteršnik, M. 1894–1895, *Slovensko–nemški slovar, 1–2*. Ljubljana: Knezoškofijstvo.
- Rejzek, J. 2001, *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda.
- RJA – *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, 1–23*. Zagreb: JAZU, 1880–1882 – 1975–1976.
- Schuster-Šewc, H. 1978–1989, *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache, Lieferung 1–24. und Registerband*. Bautzen: Domowina.
- SJS – Kurz, J. – Hauptová, Z. (hl. red.), *Slovník jazyka staroslověnského. / Lexicon linguae palaeoslovenicae, 1–4*. Praha: Academia–Euroslavica, 1966–1997.
- Skok, P. 1971–1974, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, 1–4*. Zagreb: JAZU.
- Snoj, M. 2016, *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC, 3. izd. – <<https://fran.si/193/marko-snoj-slovenski-etimoloski-slovar>> (2019. 10. 06.)
- SSKJ – Bajec, A. (gl. ured.), *Slovar slovenskega knjižnega jezika, knj. 1–2*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2014, 2. dop. in deloma prenov. izd.
- Vasmer, M. 1953–1958, *Russisches etymologisches Wörterbuch, 1–3*. Heidelberg: Winter.
- Zoltán, A. 2004, *Oláh Miklós Athila című munkájának XVI. századi lengyel és fehérorosz fordítása. / „Athila” M. Олаха в польском и белорусском переводах XVI века*. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola, Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszék.
- Zoltán, A. 2021, *Czy pol. starać się może być bohemizmem?* In: Pátrovics, P. (szerk.), *Arcana Linguarum: Köszöntő kötet a 80 éves Banczerowski Janusz professzor tiszteletére*. Budapest: ELTE BTK Lengyel Filológiai Tanszék, 493–501.
- Беляков, А.В. – Гуськов, А.Г. – Лисейцев, Д.В. – Шамин, С.М. 2019, *Переводчики Посольского приказа в XVII в.: персональный состав (предварительные данные)*. В: *Переводчики и переводы в России конца XVI – начала XVIII столетия: Материалы междунар. науч. конф.* Москва: Ин-т рос. истории Рос. акад. наук, 187–209.
- БЕР – Георгиев, В.И. – Дуриданов, И. – Рачева, М. – Тодоров, Т.А. (ред.), *Български етимологичен речник, 1–8 (а – фякалка)*. София: БАН, 1971–2017.
- Богатырев, А.В. 2020, *Один из аспектов экологии русского языка: Новое об использовании лексемы «стараться»*. В: Новикова, В.Ю. (сост.), *Экология языка: южнороссийский опыт межкультурной коммуникации: Сб. ст. II Южно-рос. науч.-практ. конф. (15 декабря 2020 г.)*. Краснодар: Краснодарск. гос. ин-т культуры, 13–18.

- Варбот, Ж.Ж. 1995, Об этимологии глагола *стараться*. В: *Филологический сборник (к 100-летию со дня рождения академика В.В. Виноградова)*. Москва: Наука, 77–82.
- Варбот, Ж.Ж. 2012, *Исследования по русской и славянской этимологии*. Москва – Санкт-Петербург: Нестор-История.
- Геровъ, Н. 1895–1904, *Рѣчникъ на българскій языкъ съ тлъкувание речи-ты на българскы и на русскы, 1–5*. Пловдивъ: Съгласие.
- Горяевъ, Н.В. 1896, *Сравнительный этимологическій словарь русскаго языка*. Тифлисъ: Типографія канц. главнонач. гр. ч. на Кавказѣ.
- ГСБМ – Жураўскі, А.І. (гал. рэд.), *Гістарычны слоўнік беларускай мовы, 1–37*. Мінск: Беларус. навука, 1982–2017.
- Даль, В. 1863–1866, *Толковый словарь живаго великорускаго языка, т. 1–4*. Москва: Типографія Т. Рись.
- Даничић, Ђ. 1863–1864, *Рјечник из књижевних старина српских, 1–3*. У Биограду: у Државној штампарији.
- Добровольскій, В.Н. 1914, *Смоленскій областной словарь*. Смоленск: Типографія П.А. Силина.
- ДРМЈ – *Дигитален речник на македонскиот јазик*. – <<http://www.makedonski.info/>> (2019.06.25.)
- Дьяченко, Г.М. 1899, *Полный церковно-славянскій словарь: Со внесениемъ въ него важнѣйшихъ древне-русскихъ словъ и выражений*. Москва: Вильде.
- ЕСУМ – Мельничук, О.С. (гол. ред.), *Етимологічний словник української мови, 1–6*. Київ: Наукова думка, 1982–2012.
- Золтан, А. 2021, Мнимое праславянское **starati* *sq.* *Шаги/Steps 7*, № 3, 82–96.
- Младеновъ, С. 1941, *Етимологически и правописенъ речникъ на българския книжовенъ езикъ*. София: Христо Г. Дановъ.
- Панчевъ, Т. 1908, *Допълнение на българския речникъ на Н. Геровъ*. Събралъ, наредилъ и изтълкувалъ Т. Панчевъ. Пловдивъ: Печатница „Трудъ” на Петко Бѣловѣждовъ.
- Преображенский, А.Г. 1959, *Этимологический словарь русского языка, 1–2*. Москва: ГИС, изд. 2-е.
- САР-а – *Словарь Академіи Россійской, 1–6*. Въ Санктпетербургѣ: при Императорской Академіи Наукъ, 1789–1794.
- САР-б – *Словарь Академіи Россійской, по азбучному порядку расположенный, 1–6*. Въ Санктпетербургѣ: при Императорской Академіи Наукъ, 1806–1822.
- Сахаровъ, И.П. 1841–1849, *Сказанія русскаго народа, 1–2*. Санктпетербургъ: Въ типопафіи Сахарова.
- СДР – Аванесов, Р.И. – Улуханов, И.С. – Крысько, В.Б. (ред.), *Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.), 1–12 (а–съотъходьнь)*. Москва: Наука–Азбуковник, 1988–2019.
- Срезневскій, И.И. 1893–1903, *Материалы для словаря древне-русскаго языка по письменнымъ памятникамъ, 1–3*. Санктъ-Петербургъ: Типографія Императорской Академіи Наукъ.

- СРНГ – Филин, Ф. П., Сороколетов, Ф. П., Мызников, С. А. (ред.), *Словарь русских народных говоров 1–49 (А–Харятия)*. Москва–Ленинград/Санкт-Петербург: Наука, 1965–2016.
- СРЯ – Бархударов, С.Г. – Богатова, Г.А. – Кривко, Р.Н. (ред.), *Словарь русского языка XI–XVII вв., 1–30 (А–Уберечися)*. Москва – Санкт-Петербург: Наука – Нестор-История, 1975–2015.
- ССУМ – Гумецька, Л.Л. (гол. ред.), *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст., 1–2*. Київ: Наукова думка, 1977–1978.
- СУМ-а – Білодід, І.К. (гол. ред.), *Словник української мови, 1–11*. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
- СУМ-б – Гринчишин, Д.Г. – Чікало, М. (ред.), *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст., 1–17 (А–Моавитанка)*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1994–2017.
- Толстой, И.И. 1970, *Сербскохорватско-русский словарь. / Српскохрватско-руски речник*. Москва: Сов. Энциклопедия, изд. 3-е, испр. и доп.
- Трубецкой, Н.С. 1927, *Общеславянский элемент в русской культуре*. В: Трубецкой, Н.С. *К проблеме русского самопознания: Собрание статей*. [Paris]: Евразийское книгоиздательство, 54–94.
- Фасмер, М. 1964–1973, *Этимологический словарь русского языка, 1–4*. Перевод с немецкого и дополнения О.Н. Трубачева. Москва: Прогресс.
- Цейтлин, Р.М. – Вечерка, Р. – Благова, Э. (ред.) 1994, *Старославянский словарь: По рукописям X–XI веков*. Москва: Русский язык.
- Черных, П.Я. 1999, *Историко-этимологический словарь современного русского языка, 1–2*. Москва: Русский язык.
- Шанский, Н.М. – Иванов, В.В. – Шанская, Т.В. 1971, *Краткий этимологический словарь русского языка: Пособие для учителя*. Под ред. чл.-кор. АН СССР С.Г. Бархударова. Москва: Просвещение, изд. 2-е, испр. и доп.
- Шапошников, А.К. (ред.) 2000, *Этимологический словарь современного русского языка, 1–2*. Москва: Флинта.
- Шапошников, А.К. 2017, *Перспектива праславянской этимологии в XXI в.* В: Копылов, И.Л. (гл. ред.), *Слово и словарь. / Vocabulum et vocabularium: Сборник научных материалов*. Минск: Четыре четверти, 180–193.
- ЭСБМ – Мартынаў, В.У. – Цыхун, Г.А. (рэд.), *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы, 1–14 (А – Т)*. Мінск: Навука і тэхніка, 1978–2017.
- ЭССЯ – Трубачев, О.Н. (кésóbb:) Журавлев, А.Ф. – Варбот, Ж.Ж. (ред.), *Этимологический словарь славянских языков: Общеславянский лексический фонд, 1–41 (*а–*разьтъ[jь])*. Москва: Наука, 1974–2018.